

Bölüm 6

TÜRKİYE'DE KORUYUCU AİLE HİZMETİNİN GELİŞİMİ

**Hüsamettin ÇETİN¹
Kübra ARSLAN²**

GİRİŞ

Çocuklar, doğumlarından itibaren yoğun bir bakım ve özenle yetiştirilmekte, olgunlaşmaları uzun süre almaktadır. Onlar yıllarca korunma, kollanma, desteklenme ve yönlendirilme gereksinimi duyarlar. Bu nedenle, ailelerinin sevgi, şefkat, ilgisi ve rehberliğinde sağlıklı yetişebilirler (Yörükoğlu, 2007). Çocukların korunma ve yetiştirilme görev ve sorumluluğu, gerek ulusal gerekse uluslararası düzenlemelerde önce anne ve babaya verilmiştir. Ancak, çocuklar çeşitli nedenlerle ya aileleri tarafından bakımları ve yetiştirilmeleri sağlanamamakta ya da aileleri, yakınları veya başkaları tarafından ihmal ve istismara uğramakta, kötü muameleye maruz kalmaktadır. Çocukların bakımı ve yetiştirilmesi, anne ve baba tarafından yerine getiril(e)mediğinde topluma ve devlete önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Çünkü çocuklar bir ülkenin geleceği olarak yarınki toplumu oluşturacaktır.

Çocukların haklarını uluslararası düzeyde koruyan ve ülkemizin de taraf olduğu “*Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*” ye göre, aile çevresinden yoksun olan her çocuğun Devletten özel koruma ve yardım görme hakkı vardır. Taraf Devletler, bu durumdaki çocukların bakımını ulusal mevzuatına uygun olarak aile yanında, İslam Hukukunda kafelat (kafalah), evlat edinme veya kurum bakımı biçiminde sağlayacaktır (md. 20). Anayasaya göre de, korunmaya ihtiyacı olan çocukların topluma kazandırılması için Devlet tarafından her türlü tedbir alınacak, bu amaç doğrultusunda gerekli teşkilat ve tesisler kurulacak veya kurdurulacaktır (md. 61).

Devletler, çocukların korunmasını, çocuk koruma sistemleri ile sağlamaya çalışırlar. Bu sistemlerin temel amacı, bir taraftan çocukların güvenli bir çevrede yaşamaları diğer taraftan her türlü tehlikeden korunması, ortak noktası ise

¹ Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, cetinhusamettin2@gmail.com, ORCID iD: 0000-0002-3450-8596

² Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, kbraarslann@gmail.com, ORCID iD: 0000-0003-4916-8317

çocuklara yönelik kötü muamelenin ortadan kaldırılmasıdır (Beter, 2010). Ülkemizde, çocuk koruma sistemi içinde önemli bir yer tutan korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik hizmetler, kurum bakımı ve aile yanında bakım olmak üzere iki ana başlık altında toplanabilir. Arnaz (1983)'a göre kurum bakımı; benzer özellikleri olan çocukların, belli bir yerde, toplu olarak, belli sayı ve nitelikteki personelin yardımı ile bakılmasıdır. Ülkemizde, kışla / koğuş tipi kurum bakımından, az sayıda çocuğun yaşadığı ev / aile tipi bakım türüne, çocuk evleri, çocuk evleri sitesi (sevgi evleri) vb. modellerle son yıllarda geçilebilmiştir. Bu birimlerdeki çocukların bir an önce aile ortamına kavuşmaları için kısa süre ve geçici hizmet almaları hedeflenmektedir (Çetin, 2018).

Aile yanında bakım ise sosyal ve ekonomik destek ile öz aile veya yakınları yanında bakım, evlat edinme ile koruyucu aile hizmetidir. Karataş (2007)'a göre öz aile yanında bakım ve korunma; sosyal politika ve planlar, mevzuat, ailenin güçlendirilmesi ve desteklenmesini amaçlayan her türlü programlar, hizmetler ve kararları içerir. Bu tedbirlerle çocuğun korunması öz ailesi yanında sağlanamıyorsa, devreye alınacak alternatif bakım türleri içinde öncelik yine *“aile yanında bakım”* olmalıdır.

Evlat edinme, çocuğun kendisini, öz ailesini ve evlatlık almak isteyen aileyi içine alan bir sözleşmedir. Bu sözleşme ile çocuğun sorumluluğu bütünüyle evlatlık alan aileye geçer. Evlat edinmenin sosyal hizmetler açısından amacı öz ailesi olmayan veya ailesi tarafından terkedilen çocuklara gerçek aile modeline en yakın ortamı sağlamaktır (Arnaz, 1983). Koruyucu aile bakımı ise *“çocuğa kendi ailesi bakmadığı ve çocuğun öz evlat olarak verilmesi mümkün olmadığı veya münasip görülmediği hallerde, öz ana-babası yerini alabilecek bir aile yanında geçici veya devamlı bir süre içinde bakım sağlanmasıdır”* (Amerikan Çocuk Refahı Birliği, 1962). Hastalık, hükümlülük, anne ve / veya babanın ölümü, ayrılması, terki, uzun süreli yaşanan aile geçimsizlikleri vb. çocukların öz aileleri yanında bakılamama nedenleri arasında yer alır (Arnaz, 1983). Koruyucu aile modelinin birincisi korunacak çocuk, ikincisi çocuğun öz ailesi, üçüncüsü koruyucu aile, dördüncüsü ise bu işle görevli kurum olmak üzere dört bileşeni vardır (Gökçe, 1971). Koruyucu aile hizmetinin yerine getirilmesinde, çocuğun yüksek yararının sağlanması için kuruma, hem öz hem de koruyucu aileye önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanları, çocuğun yüksek yararının sağlanması için bilgi, beceri ve değer temelinde gerçekleştirecekleri mesleki uygulamalarla çeşitli roller ve işlevler üstlenirler.

İngiltere’de aileleri ile birlikte yaşama olanağı bulunmayan çocukların, başka ailelerin yanında yaşamalarına yönelik politikalar, Yoksulluk Yasalarının

koruyuculuğunda, 17'nci yüzyılda başlamıştır (Gülfidan, 1991). Amerika'da ise 18'inci yüzyılda çocukların öz aileleri dışında bakılması, yuva ve bakımevlerinde olmuştur. 19'uncu yüzyılın sonlarında ise bu hizmetin yanında koruyucu aile programı (foster home) yer almış ve 1870 yılında ilk koruyucu aile programı gönüllü kuruluşlar tarafından ele alınmıştır. Koruyucu aile modeli 1910'lu yıllarda gelişmiş ve 1930'lu yıllarda güvenilir hale gelmiştir. Koruyucu aile hizmeti yuva bakımından daha değerli bulunarak, 1930-1950 yılları arasında çok daha gelişmiştir (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı [SSYB], 1962). 1950'li yıllardan sonra kurum bakımının çocuk gelişimi üzerindeki olumsuz, yıkıcı etkilerinin görülmeye başlanmasıyla birlikte, koruyucu aile hizmetleri gelişerek, koruyucu ailenin farklı türleri ortaya çıkmıştır (Beter, 2010). Ülkelerin geleneksel uygulamalarını içeren koruyucu aile hizmetlerinin 1950'lerden sonra uluslararası düzeyde kurumsallaşmış bir yapıda uygulanması politika olarak benimsenmiştir (Koşar, 1992). İngiltere'de bugünkü anlamıyla koruyucu aile bakımı 1948 yılında Çocuk Dairelerinin kurulmasından sonra gelişmeye başlamıştır (Gülfidan, 1991). Buna göre, koruyucu aile hizmetinin kurumsallaşmasında, bir taraftan ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile ulusal ve uluslararası düzeydeki insan hakları ile ilgili düzenlemelerin yapılması, kurumların oluşturulması, diğer taraftan korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik hizmet modelleri içinde bu hizmetin öneminin anlaşılması ve ön plana çıkmasının etkili olduğu söylenebilir.

Ülkemizde, çok eskiden beri korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik uygulamalardan biri, bu durumdaki çocukların bakılması ve yetiştirilmesi amacıyla sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan ailelerin yanına yerleştirilmesidir. Ayrıca, öksüz genç kızların evlenirken ihtiyaç duyacakları çeyizlerinin hazırlanması için vakıflar kurulmuştur. Bu tür uygulamalar, dini ve milli geleneklere uygun ve desteklenmiş olsa da, çocuklar zamanla himaye edilen aileler tarafından ağır işlerde çalıştırılmış, emekleri istismar edilmiş, hizmetçi muamelesi görmüşlerdir (SSYB, 1962). Koruyucu aile hizmeti, toplumda yer alan besleme, evlatlık veya ahretlik gibi uygulamaların profesyonel düzeyde yeniden oluşturulmasıdır (Karatay, 2017). Koruyucu aile hizmetinin kurumsallaşması, profesyonel olarak sunulması amacıyla Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren çeşitli yasal ve idari düzenlemeler, uygulamalar hayata geçirilmiştir.

Bu bağlamda korunmaya ihtiyacı olan çocukların aile yanında bakımı, başta Medeni Kanun (1926) olmak üzere Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (1930), 1949 ve 1957 yıllarında aynı adla çıkarılan Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun vb. mevzuat ile düzenlenmiştir. 1960'lı yıllarda, gerek 1961 Anayasasında sosyal devlet ilkesinin benimsenmesi ve kalkınma planlarında sosyal hizmetlerin

yer alması gerekse Sosyal Hizmetler Akademisi ile SSBY bünyesinde Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğünün kurulması, sosyal hizmetlerin gelişiminde rol oynamıştır. 1983 yılında çıkarılan 2828 sayılı SHÇEK Kanunu ile hem sosyal hizmetler hem de koruyucu aile hizmetleri yeni bir aşamaya geçmiştir.

Korunmaya ihtiyacı olan çocukların koruyucu aile yanına yetiştirilme oranları batı ülkelerinde %75 iken, Türkiye’de bu oran %4’tür (Akyüz, 2012). ABD, İngiltere, Avustralya ve Norveç’in her birinde koruyucu aile, 1999’dan beri en yaygın uygulama modelidir. 2010 yılında çocukların yüzde 73 ile 92’si koruyucu aile bakımı altındadır (Munro & Manful, 2012). Bu oranlara göre, ülkemizdeki koruyucu aile yanına yerleştirilen çocukların sayısı düşüktür.

On Birinci Kalkınma Planında (2109-2023), koruma altındaki çocukların aile odaklı hizmetlerden faydalanması gerektiği vurgulanmış, koruyucu aile hizmet modelinin güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılması politika olarak benimsenmiştir (https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf). Bu çerçevede, 2022 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programına göre, koruyucu aile hizmet modelinin güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılmasına yönelik eğitim, bilinçlendirme ve tanıtım faaliyetlerinin geliştirilmesi, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının sorumluluğunda, ilgili kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları işbirliğinde yürütülecektir (<https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/10/2022-Yili-Cumhurbaskanligi-Yillik-Programi-26102021.pdf>).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının Stratejik Planında (2022-2026) ise aile odaklı hizmetlerden yararlandırılacak çocukların yeterli koruyucu aile talebi olmaması nedeniyle kurum bakımında bulunduğu tespiti yapılmış, koruyucu aile sayısının artırılması ile koruyucu aile modellerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması ihtiyacı belirtilmiş, koruyucu aile sayısının yükseltilmesi hedeflenmiştir (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022). Görüldüğü üzere, ülkemizde koruyucu aile hizmeti, hem üst politika belgelerinde hem de kurumsal düzeyde hazırlanan stratejik planlarda önemini, önceliğini ve güncelliğini korumaktadır.

Bu çerçevede çalışmanın amacı, Türkiye’de koruyucu aile hizmetinin gelişiminin mevzuat, idari yapılanma ve uygulama temelinde araştırılmasıdır. Bu nedenle mevzuat (anayasa, yasalar, yönetmelikler vb.), üst politika belgeleri (kalkınma planları, yıllık programlar), kurumsal düzeyde hazırlanan stratejik planlar, faaliyet raporları ile kitaplar, makaleler vb. gibi bilimsel eserler ve istatistiki kaynaklar, ilgili kurumların internet siteleri incelenmiştir.

Bu amaç çerçevesinde öncelikle koruyucu aile kavramı ve önemi üzerinde durularak, koruyucu aile ile ilgili sayısal veriler bazı batı ülkeleri ile karşılaştırılarak sunulmuştur. Koruyucu aile hizmetinin gelişimi; birincisi, Cumhuriyetin ilanından 1983 yılında çıkarılan 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Kanununa, ikincisi ise bu kanundan günümüze kadar geçen yaklaşık 40 yıllık süreç olmak üzere iki başlık altında toplanmıştır. Koruyucu aile modelinin günümüzdeki uygulama esasları ise Koruyucu Aile Yönetmeliği (KAY) temel alınarak incelenmiştir.

KORUYUCU AİLENİN ÖNEMİ

Erkeğin eşi, karısı olarak tanımlanan aile, anlam genişlemesiyle, bir evin içinde yaşayan, bir soydan gelen topluluk, ev halkı anlamlarına gelir (Eyuboğlu, 2004). William Ogburn'a göre (1938) sanayileşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte ailenin bazı işlevleri azalmış veya yok olmuş iken ailenin duygusal işlevi önemini korumaktadır (Zastrow, 2013). Aile, hem üyelerinin barınma ve bakım gibi fiziksel hem sevgi, şefkat gibi duygusal hem de öğrenme gibi sosyal ihtiyaçlarını karşılar. Aile tarafından sağlanan bu imkanlar, hem bireyin hem de toplumun güçlenmesinde yardımcı olur (Güran, 1983). Bir çocuk için ailesi; "ait olma" duygusunu yaşatması, ilgi, sevgi ve şefkat görmesi ve bakımının sağlanması açısından önemlidir (Uluğtekin, 1993). Birey, içinde doğduğu, onun toplumla ilişkisini sağladığı ailenin, aslında büyük bir toplumun içinde "özel" bir kurum olduğunun farkında değildir. Aile, bireyin büyük bir dünyaya giriş kapısı ve gelecekte onun yaşantısı üzerinde etkili olacak birçok belirleyici unsuru içerir (Karataş, 2001).

Çocukluk dönemi oyun, öğrenme ve gelişme içinde geçirilirse, bu durum hem çocuğu mutlu eder hem de ileride toplumun refahı ve mutluluğuna katkı sağlar. Bu nedenle toplumlar barış ve refah içinde yaşamak istiyorlarsa, hem çocuklarının sağlıklı büyümeleri hem de yeteneklerini ortaya çıkarabilecek koşulları hazırlamaları gerekir. Eğer bir çocuk sevgi dolu, sıcak bir ortamda yetişirse bedensel, düşünsel ve duygusal açıdan gelişebilir. Bu ortamı sağlayan temel yapı da ailedir (Akyüz, 2012). Aile, psikolojik, sosyo-ekonomik vb. nedenlerle işlevlerini yerine getiremediğinde çocuklar, korunmaya ihtiyacı olan çocuk konumuna geçerek, ailenin yerini kurum bakımı, evlat edinme veya koruyucu aile hizmeti alır (Erkan, 1995,). Korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik politikalarda öncelik, çocuklara karşı ihmal ve istismar, kötü muamele yok ise yapılacak psiko-sosyal ve maddi destek ile çocukların öz aileleri yanında bakılıp yetiştirilmeleridir.

Kurum bakımı (yuva) ve koruyucu aile bakım yöntemlerinin karşılaştırmasının yapıldığı bir araştırmada; koruyucu aile yanındaki çocukların fiziksel, fizyolojik, motor, dil, sosyal ve duygusal gelişim alanlarında yuva çocuklarına göre önemli derecede ilerilik gösterdiği, bununla birlikte genellikle gelişim basamaklarını normal çocuklara göre daha geç tamamladıkları, bazı gelişim gerilikleri ile problemlili davranışların kurum bakımının devamı olarak koruyucu aile yanında da devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır (Arnaz, 1983). Koruyucu aile bakımı altındaki çocukların yaşadıkları davranış ve duygusal sorunların, kurum bakımı ile öz aile yanında yaşayan çocuklarla karşılaştırıldığı bir araştırmada; sorunlu davranışların görülme sıklığının öz aile yanındaki çocuklarda %9.7, koruyucu aile yanındaki çocuklarda %12.9 ve kurum bakımındaki (yuva ve yetiştirme yurdu) çocuklarda ise %43.5 olarak bulunmuştur (Üstüner, Erol & Şimşek, 2005). Bu verilere göre, koruyucu aile yanındaki çocuklarda görülen sorunlu davranış sıklığı, öz aile yanındaki çocuklardan yüksek, kurum bakımı altındaki çocuklardan ise düşüktür.

Koruyucu aile hizmeti sağlıklı devam ettiği sürece, çocuğun gelişiminin olumlu ilerlemesine, kendisini ifade etme becerisini geliştirmesine, bireyselleşme sürecini tamamlayarak benlik saygısı yüksek bir birey olmasına; ruhsal, duygusal, fiziksel gelişimi için önemli katkı ve kazanımlar sağlar (Tezel, Demirel & Kaya, 2018). Bir ülkenin geleceğinde, o ülkenin çocuklarının, birey olarak görüldüğü, kişiliklerinin ve yeteneklerinin gelişebildiği, değer, sevgi ve şefkat gördükleri bir aile ortamında bakımlarının sağlanması ve yetiştirilmeleri önem taşır.

KORUYUCU AİLE HİZMETİ İLE İLGİLİ SAYISAL VERİLER

Korunma altındaki çocuk sayıları ve bunların çocuk nüfusa göre oranları Almanya'da 171.475 (%1,24), Fransa'da 161.508 (%1,11), İngiltere'de 78.150 (%0,65), ABD'de 437.283 (%0,59), İspanya'da 40.828 (%0,49) ve Türkiye'de 21.126 (%0,09)'dır (İzci, Sarı & Uyanık, 2021). Yörükoğlu'na göre, ülkemizde Devletin koruyabildiği çocuk sayısı 30 binin altındadır. Korunması gereken çocukların gerçek sayısını kestirmek ise mümkün değildir. Bu sayının iki yüz bin ile bir milyon arasında değiştiği söylenmektedir (Yörükoğlu, 2007). Literatürde bazı kaynaklarda yer aldığı gibi çocuk nüfusun %2'sinin korunmaya ihtiyacı olan çocuk statüsünde olduğu göz önünde bulundurulduğunda, 2021 yılında (TÜİK verilerine göre 0-17 yaş çocuk sayısı 22.738.300) korunmaya ihtiyacı olan çocuk sayısı 454.766'dır.

İngiltere'de 31 Mart 1960 tarihi itibarıyla toplam 61.729 çocuğun 28.684'ü (%46) koruyucu aileler tarafından bakılmaktadır (Gökçe, 1971). Üçüncü Beş Yıllık

Kalkınma Planına göre ülkemizde 1967'de 105, 1968'de 112, 1969'da 124, 1970'de 131 ve 1971'de 135 koruyucu aile bulunmaktadır. 1971 yılında kurum bakımı altındaki çocukların sayısı ise 14.787'dir (https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Yeni-Strateji-ve-Kalkinma-Plani_Ucuncu-Bes-Yil_1973_1977.pdf). Bu veriler, ülkemizde o dönemde kurum bakımı altındaki çocukların çok az bir kısmının koruyucu aile hizmetinden yararlandığını göstermektedir.

Almanya'da 1970 yılında 0-18 yaş korunmaya ihtiyacı olan 136.305 çocuğun 97.231'i kurum bakımı, 39.074'ü ise koruyucu aile hizmetinden yararlanmakta iken 1975 yılında bu sayılar koruyucu aile hizmeti lehine değişmeye başlamış ve 1989 yılında 86.541 korunmaya ihtiyacı olan çocuğun 43.947'si kurumda, 42.594'ü ise koruyucu aile hizmetinden yararlanmıştır (Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği [SHUD], 1995). 1977 yılında İngiltere ve Galler'de ortalama olarak yerel otoriteler tarafından bakımı sağlanan her on çocuğun dördü koruyucu aile hizmetinden yararlanmıştır (Gülfidan, 1991).

Ülkemizde 2008 yılında korunmaya ihtiyacı olan çocukların sayısı 14.000, koruyucu ailede bakılan çocuk ise 1.103 (%7,8) iken, İngiltere'de 70.000 olan korunmaya ihtiyacı olan çocuğun 50.000'i (%62,5) koruyucu aile yanında bakılıp yetiştirilmektedir (Beter, 2010). Aşağıdaki tabloda ülkemizdeki 2011-2021 yılları arasındaki veriler sunulmuştur.

Tablo 1. Koruyucu Aile ve Koruyucu Aile Yanına Yerleştirilen Çocuk Sayıları (2011-2021)

Yıllar	Koruyucu Aile Sayısı	Koruyucu Aile Yanında Bakımı Sağlanan Çocuk
2011	1.190	1.282
2012	1.350	1.492
2013	2.776	3.351
2014	3.283	4.008
2015	3.797	4.615
2016	4.115	5.004
2017	4.654	5.642
2018	5.289	6.468
2019	5.967	7.259
2020	6.481	7.864
2021	6.978	8.459

Kaynak: 2011-2021 yılları istatistikleri (<https://www.aile.gov.tr/media/108736/kurumsal-istatistikler.pdf>, 27 Temmuz 2022)

Tablo 1'e göre, 2011-2021 yılları arasında hem koruyucu aile hem de koruyucu aile yanına yerleştirilen çocukların sayılarının arttığı görülmektedir. Şahin Kaya (2019), 2012 ve 2013 yıllarında artış olduğuna dikkat çekerek, bu artışa 2012 yılında çıkarılan Koruyucu Aile Yönetmeliği ve bu yönetmelik ile birlikte bakanlığın merkez ve taşra teşkilatında yürütülen "*Toplum Kalkınmasında Gönül Elçileri Projesi*"nin etkisinin olduğunu belirtmektedir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının verilerine göre, 2021 yılı sonu itibarıyla kuruluş bakımı altında bulunan çocuk 13.302, korunma altına alınmadan aile yanında destek verilen çocuk 137.863, toplam evlat edindirilen çocuk 18.391, koruyucu aile yanında bakımı sağlanan çocuk ise 8.459'dur (<https://www.aile.gov.tr/media/108736/kurumsal-istatistikler.pdf>).

Ülkemizde, her ne kadar koruyucu aile hizmetinden yararlanan çocukların sayısı zaman içinde artmış olsa da, korunmaya ihtiyacı olan çocukların içinde bu hizmet modelinden yararlananların oranı batı ülkelerine göre düşük kalmıştır.

1923-1983 YILLARI ARASI KORUYUCU AİLE HİZMETLERİ

Cumhuriyetin ilk yıllarında çocukların korunmasını da içeren düzenlemelerin başında 1926 yılında çıkarılan 743 sayılı (mülga) "*Türk Kanun-ı Medinesi*" (Resmi Gazete, 4 Nisan 1926, 339) gelmektedir. Bu kanunda, çocukların bedensel ve zihinsel gelişmeleri tehlike içinde olursa veya çocuklar terk edilmiş ise hâkim tarafından ana ve babadan alınarak, bir aile yanına veya bir kuruma yerleştirilebilecekleri, bu hizmetler ile ilgili yapılacak giderlerin karşılanmasında anne, baba ve çocuğun ödeme gücü yok ise Devletçe karşılanacağı hüküm altına alınmıştır (md. 273). Söz konusu kanunda çocuklara yönelik sosyal hizmet uygulamalarını etkileyecek hükümler, 1965 yılında çıkarılan "*Türk Medeni Kanununun Velayet, Vesayet ve Miras Hükümlerinin Uygulanmasına Dair Tüzük*" ile açıklığa kavuşturulmuştur (Çengelci, 1998). Söz konusu 743 sayılı kanun, 2001 yılında çıkarılan 4721 sayılı "*Türk Medeni Kanunu*" (Resmi Gazete, 8 Aralık 2001, 24607) ile yürürlükten kaldırılmıştır.

Gerek 743 sayılı Medeni Kanunun gerekse 1 Mart 1926 tarih ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunun çocuğun korunması ve istismarını önleyici hükümlerinin (53, 182, 473-476) uygulanmasına imkan verebilmek için 3 Nisan 1926 tarihinde 1580 sayılı çıkarılan Belediyeler Kanunu ve 24 Nisan 1930'da kabul edilen 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, çocukların korunmasına yönelik düzenlemeler ve bazı tesislerin kurulmasını öngörmüştür (Gökçe, 1971). Çocukların korunması ve koruyucu aile hizmetini de içeren Umumi Hıfzıssıhha Kanununda yedi yaşından

küçük olan metruk, öksüz veya babası ve anası hayattaki çocukların bakımını sağlayan kuruluşların Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının denetimi ve teftişine tabi olması (md. 158) ile bu çocukların belli bir ücret karşılığında bakılması ile ilgili (md. 159) hükümler yer almıştır. Karatay (2017)'a göre korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik çok kurumlu sorumluluğu içeren düzenlemeler, 1949 yılında çıkarılan ilk "Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun"un temelini oluşturmuştur.

1950'li yıllarda yaşanan kırdan kente göç, kentleşme, gecekondulaşma vb. toplumsal değişimin hız kazanması ile artan sosyal sorunların çözümünde geleneksel dayanışma yöntemleri ve mevcut kamusal hizmetler yetersiz kalmaya başlamıştır. Bu çerçevede, devlet daha fazla görev ve sorumluluk üstlenerek, sosyal hizmetler alanında korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik çeşitli yasal ve idari düzenleme yapma yoluna gitmiştir. Bunların başında, 1949 yılındaki 5387 (Resmi Gazete, 27 Mayıs 1949, 7217-Mülga) ve 1957 yılındaki 6972 (Resmi Gazete, 24 Mayıs 1957, 9615-Mülga) sayılı aynı adla çıkarılan "Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun" gelmektedir. Gökçe (1971)'ye göre kimsesiz çocukların korunmasının bir hükümet işi olarak ele alınması, Özbesler (2009)'e göre de koruyucu aile hizmetinin çocuklar için bir koruma tedbiri olarak uygulanmaya başlanması, 5387 sayılı kanun ile olmuştur. Ülkemizde koruyucu aile uygulaması, geleneksel bakımdan ayrılarak 1949 yılında başlamıştır (SHUD, 1995). 6972 sayılı kanunun uygulanmasına yönelik çıkarılan talimatnamede haklarında korunma kararı alınmış veya alınmak üzere olan çocukların, bir sözleşmeye bağlı olarak, geçici veya sürekli olarak bir aileye verilebileceği belirtilerek, ailenin seçiminde göz önünde tutulacak hususlar, bakım ve yetiştirilmesini üstlenen ailelere yaptıkları masraflar karşılığında düzenli ödemelerin yapılması ile bu çocukların koruma ve yetiştirilme amaçları dışında ailelerin yanına hizmetçi, dadı vb. olarak verilemeyeceği düzenlenmiştir (6972 Sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanunun Sureti Tatbikine Dair Talimatname, Resmi Gazete, 21 Mayıs 1958, 9911) md. 28-31).

Aksoy (1962)'a göre korunmaya ihtiyacı olan çocuklar ile ilgili Medeni Kanun, Belediyeler Kanunu, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, Cenevre Çocuk Hakları Beyannamesinde çeşitli hükümler yer alsa da, bunlar kağıt üzerinde kalmıştır. 5387 ve 6972 sayılı kanunlar, çocukları koruma davasının çözümüne kayda değer bir katkı sağlamamış, sadece bu konuda bazı numunelik faaliyetler hayata geçirilmiştir. Karatay (2017)'a göre de, erken Cumhuriyet döneminden 1960'lara kadar koruyucu aile hizmetleri ile ilgili çeşitli düzenlemeler yapılsa da, koruyucu aile sistemi pratikte uygulanamamıştır.

Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğünde Aile ve Çocuk Refahı Müşaviri olarak görev yapan Amerikalı Mütahassis Bernard Russell tarafından gündeminin genelde himayeye muhtaç çocukların bakım imkanları, özelde ise koruyucu aile olarak belirlenen 20 Ekim 1960 tarihli toplantıda, Türkiye'deki mevcut bakım imkanlarının hem sayı hem de tür olarak yeterli olmadığı, özellikle 0-6 yaş arasındaki çocukların bu yıllarda ihtiyaç duyduğu ilgi, şefkat ve sevgi yoksunluğunun ileriki yaşlarda kişiliklerini olumsuz etkileyeceği tezi savunularak, bu çocukların ruhsal ve sosyal gelişimleri için koruyucu aile yanına yerleştirilmeleri düşüncesi ortaya çıkmıştır (SSYB, 1962). SSYB ile UNICEF arasındaki bir anlaşma çerçevesinde, Ankara'da 1961 yılında başlatılan bu proje kapsamında 1972 yılına gelindiğinde, 132'si Ankarada olmak üzere toplam 221 çocuk Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Koruyucu Aile Şubesinin sorumluluğu ve denetimi altında bakılıyordu (Arnaz, 1983). Bu uygulama, o dönemdeki sosyal hizmet örgütlenmesinin de dağınlıklığı sonucu yeterince gelişmemiştir (Karatay, 2017). Bu çerçevede, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1968-1972), korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik sunulan kurum bakımının psikolojik ve sosyal açıdan yeterli olmadığı, bu hizmetin yerine düşünülen alternatiflerden koruyucu aile hizmetinin deneme aşamasında olduğu, pilot çalışmalardan da Türkiye'deki aile düzeninin özellikleri nedeniyle ümit verici sonuçlar alınmadığı değerlendirilmesi yapılmıştır (https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/İkinci_Bes_Kalkinma_Planı-1968-1972.pdf). Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren çocukların koruyucu aile yanında bakımları için çeşitli düzenlemeler ve çalışmalar yapılmış, konu kalkınma planlarında yer almıştır.

1983'DEN GÜNÜMÜZE KORUYUCU AİLE HİZMETLERİ

1983 yılında çıkarılan 2828 sayılı SHÇEK Kanunu (Resmi Gazete, 27 Mayıs 1983, 18059) ile ülkemizde sosyal hizmetlerin büyük ölçüde tek çatı altında toplanması, korunmaya ihtiyacı olan çocuklara sunulan hizmetlerin bütünlük içinde bir kurum tarafından yürütülmesine imkan vermesi açısından önem taşımaktadır. Bu çerçevede, koruyucu aile hizmetlerinin planlanmasından başlamak üzere yürütülmesi, geliştirilmesi ve izlenmesi görev ve sorumluluğu, SHÇEK Genel Müdürlüğü Aile ve Çocuk Hizmetleri Dairesi bünyesinde oluşturulan Aile Hizmetleri Şubesine verilmiştir (SHUD, 1995). Bu kanun, öncelikle çocukların öz aileleri yanında bakımının sağlanması, bu gerçekleştirilemiyor ise koruyucu aile yöntemine başvurulmasını, kurum bakımı ise koruyucu aile bakımının çocuk için yararlı görülmediği durumlarda veya koruyucu aile konusunda başvurunun olmadığıda yararlanılacak bir bakım türü olmasını öngörmektedir

(Şenocak, 2006). Gerek 5387 ve 6972 gerekse 2253sayılı kanunlarda, koruyucu aile hizmeti çocuklara yönelik bir koruma tedbiri olarak ele alınmış ve hâkimin onayı ile gerçekleşmesi hüküm altına alınmıştır. 2828 sayılı kanun ise bu hizmeti, kurum ile koruyucu aile arasında akdedilen bir sözleşme haline dönüştürmüş ve korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik bir hizmet modeli olarak ele almıştır (Doğan, 2013).

2828 sayılı kanuna göre, haklarında korunma kararı alınan korunmaya ihtiyacı olan çocukların bakımı ve yetiştirilmesi bir sosyal hizmet kuruluşunda olduğu kadar, Devletin denetim ve gözetimindeki bir koruyucu aile yanında da olabilir. Koruyucu aileler, çocuğun bakımını ve yetiştirilmesini gönüllü olarak üstlenebilecekleri gibi bir ücret karşılığında da bunu yapabilirler (md. 23). Tok (1996) tarafından yapılan araştırmada, bakım hizmeti karşılığı ücret alan ailelerin oranı %61,2'dir. Kanunda öngörülen koruyucu aile ilgili hükümlerin uygulama esasları ise 1984 yılında çıkarılan *Koruyucu Aile Yönetmeliği* (Resmi Gazete, 1 Ekim 1984, 18532-Mülga) ile düzenlenmiştir. Bu yönetmelik, koruyucu aile bakım hizmetinin standartlarının oluşmasına öncülük etmiş ve temel zemini oluşturmuştur (Şahin Kaya, 2019).

Çocukların aile ortamında korunması amacıyla koruyucu aile bakımının teşvik edilmesi, ülke düzeyinde yaygınlaşması için SHÇEK Genel Müdürlüğü tarafından geliştirilen Koruyucu Aile Projesinde (KAP) sekiz il (Ankara, Antalya, İstanbul, Bursa, İzmir, Denizli, Samsun, Malatya) pilot uygulama için belirlenmiştir. Projenin amacı çerçevesinde çeşitli teşvikler getirilmiş, uygulamaya temel oluşturması amacıyla yeni bir *Koruyucu Aile Yönetmeliği* (Resmi Gazete, 14 Ekim 1993, 21728-Mülga) hazırlanmıştır. 1961 yılından 1993 yılına kadar geçen 33 yıllık sürede proje kapsamındaki illerde koruyucu aile yanına yerleştirilen toplam çocuk sayısı 47 iken, projenin dokuz aylık uygulama sürecinde aynı illerde 68 çocuk yerleştirilmiştir (Arnaz, 1994). 1993 yılında çıkarılan KAY, ülkemizdeki koruyucu aile hizmetinin evlat edinmeye bir basamak olarak kullanılmasını düzeltmesi açısından önem taşır (İçağasıoğlu, 2001). Koruyucu aile hizmeti söz konusu yönetmelik düzenlemeleri ile birlikte, 1993 Ekim ayından itibaren gerçek modeline ulaşmıştır (Tok, 1995). Bu gelişmeler, idari düzenleme ve uygulamaların bütünlük içinde ele alındığını göstermektedir. Diğer taraftan, koruyucu aile hizmetinin, evlat edinme hizmetine basamak olma durumunun ortadan kaldırılmasına yönelik düzenlemeler ile koruyucu aile hizmetinin eşleştirme aşamasında, bu hizmeti sunacak gerçek aile ve doğrudan bu hizmete ihtiyacı olan çocuklara odaklanılma imkanını ortaya çıkmıştır.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1996-2000), çocukların bakımı ve yetiştirilmesinde ideal ortamın aile olduğu ilkesinden hareket edilerek, aileyi destekleyici önlemlere, koruyucu aile ve evlat edindirme uygulamalarına ağırlık verileceği, kurum bakımının da iyileştirilmesi öngörülmüştür (https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Yedinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Planı-1996-2000.pdf). Bu kalkınma planı döneminde, koruyucu aile sayısının artırılması, bu hizmetin kamuoyunda tanıtılması amacı ve 1.000 korunmaya ihtiyacı olan çocuğun koruyucu aile yanına yerleştirilmesini hedefleyen “*öteki elini sen tut*” kampanyası, SHÇEK Genel Müdürlüğü tarafından uygulamaya konulmuş ve dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından 25 Mayıs 1998 tarihinde başlatılmıştır (T.C. Başbakanlık ÖİB-SYDTF-SHÇEK, 1999). Söz konusu projeden önce koruyucu aile sayısı 270 iken, proje sonrası bu sayı 2000 yılında 467’ye ulaşmıştır (İçağasıoğlu, 2001). Böylece üç yıllık süre içerisinde koruyucu aile sayısı yaklaşık %73 oranında artmıştır.

Ülkemizde kurum bakımının alternatifi olarak ortaya çıkan koruyucu aile modeli, 2000’li yıllara doğru gelişerek alternatif model olmaktan çıkmış ve bağımsız bir hizmet modeli haline gelmeye başlamıştır (SHUD, 1995). Türkiye’de, 2005 yılından itibaren köklü bir biçimde değişen çocuk koruma sistemi ile birlikte, 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu (Resmi Gazete, 17 Mayıs 2005, 25876) ve ilgili yönetmeliklerinde, çocukların aileleri yanında korunmasına büyük öncelik verilmiştir. Burada amaçlanan kurum bakımı altındaki çocukların sayısının azaltılması, aile yanında bakım modellerinin ise artırılmasıdır. Bu durum, günümüzdeki çağdaş çocuk koruma sistemleri ile paralellik taşımaktadır (Beter, 2010). Söz konusu kanunda, mahkeme tarafından hakkında bakım tedbiri alınmış çocukların da koruyucu aile hizmetinden yararlanması hüküm altına alınmıştır (md. 5/c). Son yıllarda yapılan bu düzenlemeler ile koruyucu aile hizmetinden yararlanabilecek çocukların kapsamı genişlemiştir.

2007 yılının Temmuz ayında, koruyucu aile hizmetinin tanıtılması ve yaygınlaştırılması amacıyla başlatılan kampanya çerçevesinde tanıtım filmi ve el broşürleri hazırlanmış, afişler bastırılmıştır (T.C. Başbakanlık SHÇEK Genel Müdürlüğü, 2009). Onuncu Kalkınma Planında (2014-2018), korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik öncelikle aile yanında bakım olmak üzere koruyucu aile ve evlat edinme gibi alternatif modellerin yaygınlaştırılması politika olarak benimsenmiştir (https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2022/08/Onuncu_Kalkinma_Planı-2014-2018.pdf). Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına göre, 2002 yılında 500 koruyucu ailenin yanında 515 çocuk bulunurken, “*Gönül Elçileri Projesi*” kapsamında yürütülen çalışmalarla 5 bin 168 koruyucu ailenin yanına

6 bin 325 çocuk yerleştirilmiştir (<https://www.aile.gov.tr/haberler/gonul-elcileri-programi/>, 21 Kasım 2018, Erişim: 7 Eylül 2022). Böylece proje kapsamında koruyucu aile hizmetinden yararlanan çocukların sayısı on katından fazla artmıştır.

1983 yılında çıkarılan 2828 sayılı kanun, günümüzdeki koruyucu aile uygulamalarının temelini oluşturmuştur. Bu tarihten itibaren, çıkarılan yönetmelikler, yönergeler, yapılan kampanya ve gerçekleştirilen projelerle hizmet geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda aşağıda, koruyucu aile hizmetinin uygulama esasları, 2012 yılında çıkarılan Koruyucu Aile Yönetmeliği temel alınarak; koruyucu aile modelleri, koruyucu aile eğitimleri, başvuru, tespit ve değerlendirme süreci, uyum süreci ve yerleştirme, çocuğun ekonomik açıdan desteklenmesi, izleme esasları ile koruyucu aile bakımının sona ermesi başlıkları altında incelenmiştir.

KORUYUCU AİLE MODELİNİN UYGULAMA ESASLARI

Çocukların her türlü ihmal ve istismardan korunarak sağlıklı gelişiminin temin edilmesi amacıyla politikaların oluşturulmasının koordine edilmesi, çocuklara yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetleri Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı; koruyucu aile hizmeti ise bakanlıkça belirlenen esaslar çerçevesinde, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğünün koordinesinde aile ve sosyal hizmetler il müdürlükleri tarafından yürütülmektedir (1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, md. 65, 69).

KORUYUCU AİLE MODELLERİ

İngiltere’de çocukların ihtiyaçlarına göre kısa, orta, uzun dönem ve tedavi amaçlı olmak üzere dört çeşit koruyucu aile türü bulunmaktadır (Beter, 2010). Ülkemizde de akraba ve yakın çevre koruyucu aile, geçici koruyucu aile, süreli koruyucu aile ile uzmanlaşmış koruyucu aile olmak üzere dört koruyucu aile türü bulunmaktadır (KAY, md. 4). Bu çeşitliliğin temelinde, farklı ihtiyaçları olan çocukların bu hizmetten etkili bir şekilde yararlanmalarının sağlanması yer alır (Tezel, Demirel & Kaya, 2018). Bu nedenle, koruyucu aile aday çocukların ihtiyaçlarının belirlenmesinde, sosyal hizmet mesleğinin “*müracaatçının bulunduğu yerden başlamak*” ilkesi önemli bir yer tutar.

Akraba veya yakın çevre koruyucu aile modeli; çocuğun yaşadığı sosyal çevreden koparılmadan, akrabaları ya da çocuğun iletişim içinde / tanıdığı yakın çevresindeki kişiler tarafından bakımının sağlandığı bakım türüdür. Beter

(2010)'e göre akraba yanında bakım ile çocukların aile birliği içinde kalması sağlanarak, yabancı ortamlarda aidiyet ve kimlik sorunları yaşamaları engellenecek, aynı zamanda çocuklar aile bağları, kültürel değerleri, sosyal yaşamı, arkadaş ve alışkanlıklarını sürdürme imkanına sahip olacaktır. KAY'a göre, öncelikle bu modele özgü ailelere teklifte bulunulacak, ailenin uygun görülmesi halinde ise yaş ve eğitim şartı aranmayacaktır (md. 8/ç). Bu modelden yararlanabilecek çocukların işlemleri koruyucu aile sıra listesine alınmaksızın yapılacaktır (2015 / 6 sayılı Genelge, md. A-15). *Geçici koruyucu aile modeli*; korunmasının başlangıcında, diğer hizmet modellerinden yararlanmaya başlamayan çocukların gerekli koruyucu aile eğitimini almış profesyonel kişi ve ailelerin sağladığı birkaç gün ile en fazla bir ay arasında değişen bakımdır. *Sürelili koruyucu aile modeli*; öz ailesi yanına kısa sürede dönemeyecek ya da kalıcı olarak aile yanına yerleştirilemeyecek çocuklara gerekli koruyucu aile eğitimlerini almış kişi ve ailelerin sağladığı bakımdır. *Uzmanlaşmış koruyucu aile modeli ise* psiko-sosyal sorunları ve özel gereksinimi olan çocuklara yardımcı olabilecek belli eğitim düzeyine sahip, gerekli koruyucu aile eğitimlerini almış kişi ve ailelerin sağladığı bakım türüdür.

Zonguldak ilinde yapılan bir araştırmada, koruyucu aile modelinin ülkemizdeki mevcut durum ile örtüştüğü belirtilerek, ailelerin büyük çoğunluğunun (%76,5) süreli koruyucu aile modelinden yararlandığı bulgusuna ulaşılmıştır (Şahin, 2019). Ülkemizdeki "süreli koruyucu aile modeli" ile "akraba ve yakın çevre koruyucu aile modeli", ABD'de yaygın olarak uygulanan "koruyucu aile modeli" ve "akrabalık bakımı" ile; "geçici koruyucu aile modeli" ile barınak tipi koruyucu aile modeli benzerlik göstermekte; "uzmanlaşmış koruyucu aile modeli" ise belirli sorunları olan çocuklara yönelik uygulanan aile bakımı modeliyle örtüşmektedir (Özateş Gelmez, 2021). Korunmaya ihtiyacı olan çocuklar için geliştirilen koruyucu aile bakım türleri / modelleri ülkelerin sosyo-ekonomik ve kültürel yapılarına göre benzerlik ve farklılıklar gösterebilmektedir.

KORUYUCU AİLE EĞİTİMLERİ

Koruyucu aile olmak belli standartların karşılanmasını gerektirir. Bu standartlar belirlenerek, aday ailelerin bu standartlara göre seçilmesi, eğitilmesi ve denetlenmesi gerekir. Koruyucu ailelere süreç içerisinde gereksinim duyacakları eğitimler düzenli verilmelidir. Bu eğitimler çocukların özellikleri göz önünden bulundurulurken verildiğinde başarı oranı yükselecektir. Bu nedenle, koruyucu aile adayları eğitimden geçirilerek, yeterlilik belgesi verilmelidir (Karataş, 2007). Koruyucu aile hizmetindeki inceleme - değerlendirme aşaması, ailenin eğitilmesi

sürecini de kapsmalıdır (Özbesler, 2009).

2012 yılında çıkarılan KAY'da ilk defa koruyucu aile adayları ile mevcut koruyucu ailelerin eğitimlerine yer verilmiştir. Buna göre, koruyucu aile olma şartlarını taşıyan adaylar ile mevcut koruyucu ailelere çeşitli koruyucu aile eğitimleri, eğitim programlarını tamamlayanlara *Koruyucu Aile Eğitimi Katılım Belgesi* verilmektedir (md. 10). Bu eğitimler; temel aile eğitimi, koruyucu aile birinci kademe eğitimi ile koruyucu aile ikinci kademe eğitimidir.

Bu çerçevede hazırlanan eğitim programları hem kapsamlı hem de çocuk odaklıdır. Bu nedenle koruyucu ailelere verilecek eğitimlerin, onlar üzerinde olumlu değişimler yaratacağı düşünülmektedir (Şahin Kaya, 2019). Bu eğitimlerle aileler bir taraftan sürece hazırlanırken diğer taraftan süreçte yaşanabilecek olası durumlar hakkında bilgilendirilirler. Bu eğitimlerin amacı, koruyucu aile hizmetinin sağlıklı bir şekilde devam etmesi, sonlandırılması ve geri dönüşlerin yaşanmaması, hedefi ise çocukların ikincil örselenmelerinin önüne geçilmesidir (Tezel, Demirel & Kaya, 2018).

Ankara'da yapılan bir araştırmaya göre, çalışmaya katılan uzmanların %61,5'i (80 kişi) 1. kademe koruyucu aile eğitimi alırken, %38,5'i (50 kişi) bu eğitimi almamış; 2. kademe eğitimi alanların oranı sadece %10,8 (14 kişi) iken, almayanların oranı ise %89,2 (116 kişi) dir (Şahin Kaya, 2019). Zonguldak ilinde yapılan bir araştırmada da, koruyucu ailelerin yalnızca %34,5'inin koruyucu aile birinci kademe eğitimlerini aldıkları ortaya çıkmıştır (Şahin, 2019). Koruyucu aileler ile hizmeti sunacak personele yönelik düzenlenecek eğitim çalışmalarında, yetkin eğitici personelin sağlanması, mali kaynakların tahsisi, kapsamlı organizasyonların yapılması ve yaygınlaştırılması sonucunda koruyucu aile hizmetinin, hem aileler hem de çocuklar açısından hizmet kalitesini ve memnuniyeti artıracakları düşünülmektedir.

BAŞVURU, TESPİT VE DEĞERLENDİRME SÜRECİ

Koruyucu aile yanına yerleştirilebilecek çocuklar, başta öz ailesi tarafından bakılmayan veya evlat edindirilemeyenler olmak üzere, bir taraftan sağlıklı ya da engelli oluşu, kardeşe sahip olma durumu diğer taraftan eğitimine devam eden, kendisine ve çevresine zarar vermeden toplumsal yaşama uyum sağlayabilen çocuklar arasından seçilmektedir (Yazıcı, 2014).

Çocuklarda gelişimin temel taşları ilk altı yılda oluşmakta, bu dönemde temel bilgi ve becerilerin kazanılması ve kişiliğin gelişmesi için kendisine sevgi gösteren, uyarıcı bir çevre sunan anne ve babaya ihtiyaç duyulmaktadır (Yavuzer, 2011).

Her ne kadar koruyucu aile hizmetinden yararlanacak çocukların yaşlarında bir sınırlama yapılmasa da, altı yaşından küçük çocukların daha uygun olduğu düşünülmektedir (Gökçe, 1971). Sakarya ve Kocaeli ilinde yapılan bir araştırmada koruyucu ailelerin %50'si 3-5 yaş (Kahraman, 2007, s. 145), Denizli ilinde yapılan bir araştırmada çoğunlukla 0-6 yaş (Koç, 2016, s. 88), İstanbul ilinde yapılan bir araştırmada çoğunlukla 2-5 yaş (Baysal, 2017), Zonguldak ilinde yapılan bir araştırmada ise %30,8'i 0-5 yaş, %51,8'i ise 6-14 yaş aralığındaki çocukları tercih ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır (Şahin, 2019). Bu veriler, koruyucu aile hizmetinden yararlanan çocukların çoğunluğunun ilkökul çağı öncesi çocuklardan oluştuğunu göstermektedir.

Koruyucu aile olmak için aile ve sosyal hizmetler il müdürlüklerine başvuran kişi / ailelerden bazı bilgi ve belgeler istenmektedir. Koruyucu ailenin, (i) Türk vatandaşı olması ve Türkiye'de sürekli ikamet etmesi, (ii) 25-65 yaş aralığında bulunması, (iii) en az ilkökul düzeyinde eğitim almış olması, (iv) düzenli gelire sahip olması gerekir. Ayrıca aday koruyucu aileler için eğitim düzeyleri, koruyucu aile eğitimlerini alma durumu, yaş vb. kriterler göz önünde bulundurulur (KAY, md. 8). Ankara ilinde yapılan bir araştırmada uzmanlar koruyucu aile seçim kriterlerinden Türk vatandaşı olunması ile Türkiye'de ikamet edilmesini çoğunlukla uygun bularak desteklemişler, yaş sınırını "akraba ve yakın çevre koruyucu aile modeli" hariç olmak üzere üst sınırın 50-55 olmasını önermişler, eğitim koşulu olarak getirilen ilkökul mezunu olma ile düzenli gelire sahip olma koşulunu çoğunlukla uygun bulmuşlardır (Şahin Kaya, 2019). Zonguldak ilinde yapılan bir araştırmada, koruyucu ailelerin çoğunluğunun (Şahin, 2019), bir başka araştırmada ise %42'sinin ilkökul mezunu olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Tok, 1996). ABD'de koruyucu aile olmak için belirlenen eğitimlerin alınması, fiziksel yeterlilik ve düzenli bir gelire sahip olunması gibi genel kriterlere öncelikle sahip olunması gerekmektedir (Özateş Gelmez, 2021). Koruyucu aile olmak için getirilen kriterlerin başında, adayların koruyucu aile eğitimi alma durumları, düzenli ve sürekli bir gelire sahip olmaları ile çocuklara gerekli sevgi, şefkat ve ilgiyi gösterebilecek özelliklere sahip olunması gelmektedir.

Çocuğun özelliklerine uygun bir koruyucu ailenin bulunması, büyük ölçüde hazırlık aşamasında yapılacak çalışmalara bağlıdır. Bu çalışmalar sağlıklı olduğu oranda yerleştirme başarılı olacaktır (Gökçe, 1971). Koruyucu aile adaylarının başvurmasından çocuğun aile yanına yerleştirilmesine kadar geçen süreç uzun ve kapsamlı bir değerlendirmeyi gerektirir. Bu değerlendirme sürecinde göz önünde bulundurulacak ilke, aile için çocuk değil, çocuk için uygun ailenin seçimidir (Tezel, Demirel & Kaya, 2018). Bir başka ifade ile koruyucu aile hizmetinde

çocuğun yüksek yararı temel ilkedir.

Başvurusu kabul edilen aday koruyucu aileler hakkında gerekli araştırma ve inceleme yapılır. Bu çerçevede hazırlanan *sosyal inceleme raporunda* başvuranların kişilik özellikleri, sosyal ilişkileri, iş ve ekonomik koşulları, çocuk yetiştirme konusundaki yeterlilikleri vb. konulara yer verilir. Söz konusu rapor sonucunda koruyucu ailenin, hangi koruyucu aile modeline uygun olduğu belirlenir ve hazırlanan dosya *komisyona* sunulur (KAY, md. 9). İngiltere’de çocuğun kalıcı bir süre koruyucu aile yanına verilebilmesi için sosyal çalışmacı genellikle 60-70 sayfa olan, süreklilik / kalıcılık raporunu (permanency report) hazırlar ve komisyona sunar (Beter, 2010).

Koruyucu aile için başvuru anından itibaren yapılacak değerlendirmeler, bu konuda eğitim almış profesyoneller tarafından yerine getirilmelidir. Bu değerlendirme bir taraftan başvuruda bulunan ailenin koruyucu aile olabilmek için gerekli koşulları ve özellikleri taşıyıp taşımadığının belirlenmesi, diğer taraftan çocuğun gereksinimlerini uygun biçimde karşılama, gelişimi ve yetiştirilmesi açısından uygun bir ortama ve motivasyona sahip olup olmadığının belirlenmesi gibi önemli durumları içerir (Özbesler, 2009). Çocuklar, gereksinimlerine duyarlı, sağlıklı bir kişilik geliştirebilmelerine ve öğrenme deneyimleri edinme olanaklarına sahip olabildikleri ortamlarda gelişebilirler (Arnaz, 1983).

Koruyucu aile hizmetinin sunumunda görev alacak personelin, mevzuata ve politikalara hâkim olma, uygulamada yaşanan sorunlar ve çözüm yollarına ilişkin tecrübeye sahip olma veya ihtiyaç duyulması halinde süpervizyon hizmeti alma, etik ilke ve değerleri gözetme, görüşme ilke ve teknikleri kullanma ile gözlem ve iletişim, rapor yazma vb. becerilerde yetkin olması, sürecin başlangıcından sonlandırılmasına kadar hizmetin kalitesini yakından etkileyecektir.

UYUM SÜRECİ VE YERLEŞTİRME

Çocuklarla koruyucu aile arasında yaşanacak uyum süreci ile çocukların koruyucu aile yanına yerleştirilmeleri KAY’da ayrıntılı olarak düzenlenmiştir (md. 14). Buna göre, çocuğun aile yanına yerleştirilme sürecinin başında, komisyon tarafından eşleştirilmesi uygun görülen çocuğun düşüncesi öğrenilerek gerekli mesleki çalışmalar yapılır. Ankara’da yapılan bir araştırmada uzmanlar, bu süreçte çocukların görüşünün alınmasını olumlu değerlendirmekle birlikte, uygulamada uzman personelin sayıca yetersizliği ve iş yoğunluğu nedeniyle sorunların yaşandığını belirtmişlerdir (Şahin Kaya, 2019).

Koruyucu aile sözleşmesi imzalanıncaya kadar çocuk ile ailelerin birbirlerini tanımaları ve alışma süreçleri planlanır ve öncelikle kısa süreler olmak üzere birden fazla, ancak toplamda iki aya kadar çocuk koruyucu aile yanına izinli verilebilir. Bu süreç olumlu olarak değerlendirildiğinde, yerleştirme işlemi başlatılır. Bir çocuğun koruyucu aile yanına yerleştirilmesi ile bir taraftan onun şefkatli ve destekleyici bir aile ortamında korunarak yetiştirilmesi, karşılaştığı ayrılıkla baş edebilmesi ve olumsuz yaşam deneyimlerinden kaynaklanan duygusal sorunlarının iyileştirilmesi diğer taraftan karmaşık ve sorunlu olan bir dönemi örselenmeden geçirmesinin ve normal hayatına devam etmesinin sağlanması amaçlanmaktadır (Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü-Koruyucu Aile Adayları Rehberi, 2021). Bir çocuğun koruyucu aileye yerleştirilmesi, bir taraftan onun aileye uyumu diğer taraftan ailenin de çocuğun ihtiyaçlarına cevap verebilecek özellikleri taşıması açısından iki yönlüdür (Gökçe, 1971). Kuşkusuz bu dönemde ailenin de çocuğa alışması ve benimsemesi önem taşır.

Uyum süreci sonunda aile ve sosyal hizmetler il müdürlükleri ile koruyucu aile arasında sözleşme imzalanarak, vali / kaymakam tarafından onaylanır. Doğan (2013)'a göre koruyucu aile sözleşmesi, özel hukuk alanında hüküm ve sonuçlar doğuran, idarenin bir işlemi veya tasarrufu olarak kabul edilmelidir.

Koruyucu aile yanına tercihen aynı anda olmamak üzere en fazla üç çocuk yerleştirilebilir. Tok tarafından yapılan araştırmada, koruyucu ailelerin yanına genellikle (% 91.8) bir çocuğun yerleştirildiği ortaya çıkmıştır (1996). Çocukların kardeş olmaları durumunda çocuk sayısında sınırlandırılma getirilmemektedir. Koruyucu aile yanına yerleştirilebilecek çocuk sayısı koruyucu aile modeli, çocuğun özelliklerine göre değişiklik gösterebilmektedir. Yerleştirme öncesi sağlıklı bir değerlendirmenin yapılmaması, koruyucu ailenin yeterince eğitilmemesi, ailenin bu sürece hazırlanmaması vb. durumlar, yerleştirme sonucu yaşanabilecek bazı sorunları tetikleyebilmektedir (Özbesler, 2009). Bu açıdan hizmetin olumlu gelişmesi için başvuru aşamasında olduğu kadar uyum ve yerleştirme aşamasında da profesyonel yaklaşım ve uygulamalar önem taşır.

ÇOCUĞUN EKONOMİK AÇIDAN DESTEKLENMESİ

2012 yılında çıkarılan KAY ve bu yönetmelikte yapılan değişiklikler (Resmi Gazete, 24 Ocak 2015, 29246) sonucunda, koruyucu aile yanındaki çocuklar için yapılacak ödemeler (28.10.2015 tarihinde Koruyucu Aile Ödeme İşlemleri konulu 2015 / 7 sayılı genelge) belirlenmiştir. Koruyucu aile yanına yerleştirilen çocukların bakım, eğitim ve yetiştirilmelerine ilişkin harcamalar için talep

edilmesi halinde her çocuk için koruyucu aileye aylık ödeme yapılmaktadır. Bu ödeme, çocuğun yaş grubu, engel durumu, özel zorlukları ile ailenin bakımını sağladığı kardeş çocuk sayısına göre değişiklik göstermektedir (md. 24). Ayrıca bu madde de, koruyucu ailelerden, eşine veya bir yakınına bağlı olmaksızın emekliliğine esas sosyal güvencesi olmayan eşlerden birinin bir asgari ücret tutarı üzerinden Sosyal Güvenlik Kurumu kapsamında isteğe bağlı sigortasını yaptırması ve ödeme belgesinin ibrazı halinde primleri aylık ödemelere ilave edilerek Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından ödenmektedir. Ankara ilinde yapılan bir araştırmada söz konusu isteğe bağlı sigorta priminin ödenmesi uzmanlar tarafından olumlu karşılanmış (Şahin Kaya, 2019), Zonguldak ilinde koruyucu aile hizmeti sunan 47 ailenin 6'sının bu hizmetten yararlandığı ortaya çıkmıştır (Şahin, 2019).

Geçici koruyucu ailelere ödemeler, ay sonunda ve çocuğun aile yanında kaldığı gün oranında, 24'üncü madde (beşinci fıkra hariç) hükümlerine göre yapılmaktadır. Ay içinde beş çocuktan fazla yerleştirme yapıldığında, ayrıca en yüksek devlet memuru aylığının yüzde otuzu ödenmektedir. İhtiyaç halinde çocukların mama, bez, giyim ve okul malzeme masraflarının karşılanması amacıyla kuruluştaki kalan çocuklar için ilgili mevzuatta belirlenen yıllık giyim kuşam tablosunda yer alan istihkaklara uygun olarak her çocuk için peşin ödeme yapılmaktadır (md. 25).

Koruyucu aile yanına yerleştirilen çocuklara, kuruluş bakımı altındaki çocuklara verilen miktar kadar harçlık ödenmektedir. Ayrıca yapılacak değerlendirmeler sonucu çocukların servis, kurs, etüt, yaz okulu, harç, sınav ve kayıt ücretleri için de ödeme yapılabilir. Bunlarla birlikte, çocukların eğitim ve giyim masrafları için de ödemeler yapılmaktadır. Aylık bakım ücreti almayan koruyucu aileler talep etmeleri halinde harçlık, giyim ve eğitim masraflarından yararlanabilmektedir (md. 26). Ankara ilinde yapılan bir araştırmada uzmanların eğitim, kurs, servis ve diğer olanaklara ilişkin ödemeleri yeterli ve yerinde buldukları, bununla birlikte çocuğa verilmek üzere ödenen harçlığın çocuğun gelişimi için kullanılması uygulamasına kısmen katıldıkları, aylık bakım ücretinin de takibinin yapılmasına yönelik eksikliklerin olduğunu düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır (Şahin Kaya, 2019).

Koruyucu aile yanında bakılan çocukların sağlık giderleri, kuruluş bakımı altındaki çocuklar gibi Sosyal Güvenlik ve Genel Sağlık Sigortası Kanununa tabidir (md. 27). Zonguldak ilinde yapılan bir araştırmada, çocukların sağlık muayene ve kontrollerinde büyük oranda sorun yaşanmadığı, bununla birlikte

ilaçların temini ve ödeme çıkması ile ilgili sorunların yaşandığı tespit edilmiştir (Şahin, 2019).

Koruyucu aile yanındaki çocukların eğitim, sağlık, bakım vb. giderleri için yapılan ekonomik desteklerin kapsamı son yıllarda genişletilerek, bu hizmet modeli teşvik edilmektedir. Araştırmalarda, büyük çoğunlukla, ailelere yapılan aylık bakım ödemelerin yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Şahin Kaya, 2019; Şahin, 2019; Baysal, 2017). Bununla birlikte, özellikle 0-3 yaş grubu çocuklara yönelik ödemelerin yetersiz olduğu (Şahin Kaya, 2019) ile ödemeler içerisinde psikoterapi ücretlerinin ödenmemesinin eksiklik olduğu (Baysal, 2017) belirtilmektedir.

İZLEME ESASLARI

KAY (md. 16)'a göre izleme süreci; çocuk, koruyucu aile, öz aile ve görüşülen diğer kişileri kapsar. Koruyucu aile yanına yerleştirilen çocuğun izlenmesi amacıyla yapılacak çalışmalarda kullanılan form ve raporlar, *Koruyucu Aile İzleme Rapor Anahattına* uygun olarak düzenlenmesi öngörülmektedir. Bu anahat, izleme sürecinde hazırlanacak raporların, ülke genelinde uygulama birliğinin sağlanması açısından önemli görülmektedir.

Aile ve sosyal hizmetler il müdürlüklerinde bulunan koruyucu aile birimleri tarafından hazırlanan uygulama planı, sosyal çalışma görevlisi tarafından takip edilir. Sosyal çalışma görevlilerinin aynı anda en fazla yirmi vaka ile görevlendirilmeleri, ayrıca başka bir hizmet alanında görevlendirilmemeleri esastır. Koruyucu aile hizmetini tek başına yürüten sosyal hizmet uzmanlarının oranı %66.7, bu uzmanların da %91.1'i diğer hizmet alanları ile ilgili işleri de yürütmektedir (Tok, 1996). Ankara ilinde yapılan bir araştırmada ise araştırmaya katılan uzmanların yaklaşık yarısının koruyucu aile hizmeti dışında sorumlu oldukları başka alan ya da alanların olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Şahin kaya, 2019).

İzleme sürecinde bir taraftan koruyucu aile ve çocuk diğer taraftan çocuğun öz ailesi ile geçmiş yaşantısından diğer kişilerle mesleki görüşmeler ve çalışmalar yapılır. Koruyucu aile ve yanına yerleştirilen çocuk, sosyal çalışma görevlisi tarafından ilk yıl en az her ay bir defa olmak üzere düzenli olarak izlenir. Çocuğun koruyucu aile yanında kalmasının uygun görülmesi durumunda ikinci yıldan itibaren izlemeler yılda en az dört defadan az olmamak üzere düzenli olarak yapılır. Ankara ilinde yapılan bir araştırmada, uzmanların izleme standartlarını yeterli bulmakla birlikte, süreç ile ilgili eksikliklerin olduğu, dosya yükü, başka

alanlarda eş zamanlı çalışma ile araç ve diğer desteklerin yetersizliğinden kaynaklı sorunların yaşandığı ifade edilmiştir (Şahin Kaya, 2019).

İzleme süreci, birincisi yerleştirme sonucu ortaya çıkabilecek sorunların önlenmesi, ikincisi ise koruyucu aile hizmetinin belli bir standartta yürütülmesi olmak üzere iki önemi boyutu içerir (Özbesler, 2009). Bu iki boyutun hayata geçirilmesinde, koruyucu aile hizmetinde görev alan personelin yetkinleşecek çalışma ortam ve imkanlara sahip olmaları önemli görülmektedir.

KORUYUCU AİLE BAKIMININ SONA ERMESİ

Hizmetin sonlandırılması ve çocuğun geri alınması, koruyucu ailenin yükümlülüklerini yerine getirmemesi, çocuğu istismar etmesi, çocuk ile öz aile arasındaki ilişkiyi zedeleyecek tutum ve davranışlarda bulunması, hizmet etmekten vazgeçmesi gibi nedenlerle koruyucu aileden kaynaklanabilir. Bunun yanında, (i) çocuk ile koruyucu aile arasında sağlıklı iletişim kurulamaması, (ii) hizmetten çocuk için beklenen yararın sağlanamaması, (iii) çocuğun koruyucu aileye yerleştirilme nedeninin ortadan kalkması, (iv) çocuğun yararlanacağı hizmet modelinin değişmesi, (v) korunma kararının kaldırılması durumlarında hizmet sonlandırılır ve çocuk geri alınır. Çocuk koruyucu aile yanından geri alındığında, koruyucu aile sözleşmesi ve koruyucu aile kimlik kartının geçerliliği kendiliğinden sona erer (KAY, md. 20).

Koruyucu aileden geri alınan çocuk öncelik sırasına göre şu hizmetlerden yararlanır; öz ailesinin yanına döndürülmesi, akraba veya yakın çevre koruyucu aile modelinden yararlanma, başka bir koruyucu aile yanına yerleştirilme, uygun bir hizmet modelinden yararlanmadır (KAY, md. 21).

Koruyucu aile statüsü ailenin; çocuğu ihmal ve istismar etmesi, kötü davranması, sosyal ilişkilerinin, fizik ve ruh sağlığının bozulması, suç işlemesi, işbirliği içinde olmaması, geçici yerleştirme önerilerini mazeretsiz üç kereden fazla kabul etmemesi durumlarında iptal edilir (KAY, md. 22). Koruyucu aile hizmeti sürecinde, çocuğa yönelik suç teşkil eden eylemler tespit edildiğinde, Cumhuriyet Savcılığına suç duyurusunda bulunulur ve çocuğun haklarının korunması için adli süreç takip edilir (KAY, md. 23). Ankara ilinde yapılan bir araştırmada, uzmanların sonlandırma sürecinin hem aile hem de çocuk açısından iyi yapıldığı düşüncesine sahip oldukları, ancak eksikliklerin olduğu görüşünü de destekledikleri ortaya çıkmıştır (Şahin Kaya, 2019).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çocukların korunması, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren çeşitli kanunlarda yer almıştır. 1949 yılında çıkarılan Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun hem korunmaya ihtiyacı olan çocuk sorununun devlet işi olduğu hem de koruyucu aile hizmetinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde batıda ise kurum bakımının olumsuz etkileri ortaya çıkmış, uluslararası etkilerle birlikte koruyucu aile hizmetinde hukuki, idari ve politika düzeyinde önemli gelişmeler yaşanmıştır.

1961 Anayasası'nda sosyal devlet ilkesinin ilk defa benimsenmesi, planlı kalkınma dönemine girilmesi, sosyal hizmet eğitiminin başlaması, çeşitli hukuki ve idari düzenlemelerin hayata geçirilmesi, sosyal hizmetlerin gelişiminde önemli kilometre taşları olarak kabul edilir. Bu dönemde, sosyal hizmetler alanındaki kurumsal dağınıklık, bütüncül politikaların oluşturulamaması, profesyonel insan gücü yetersizliği, vb. olumsuz sebeplere karşın belirli aralıklarla tekrarlanan tanıtıcı kampanyalar, projeler hayata geçirilse de koruyucu aile hizmeti yeterince gelişmemiştir. 1983 yılında 2828 sayılı Kanun ile kurulan (mülga) SHÇEK Genel Müdürlüğü, hem sosyal hizmetlerin hem de korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik hizmetlerin bütüncül bir anlayış ve yaklaşımla ele alınması için zemin oluşturmuştur. Bununla birlikte, bu dönemde de koruyucu aile hizmetinin toplumda tanıtılması, gelişimi için yasal ve idari düzenleme ile uygulamaların hayata geçirilmesi sonucu bazı gelişmeler sağlansa da, bu hizmet modeli batı ülkelerinin düzeyine ulaşamamış, korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik hizmetlerdeki yeri ve ağırlığı yeterince artmamıştır.

Ülkemizde koruyucu aile hizmetinin yeterince gelişmemesinin nedenleri arasında aile ve toplum yapısı, kültürel etkenler, tarihsel birikim, dinsel anlayışlar / inanç sistemi, programın yeterince tanıtılmaması vb. yer alır (Karatay, 2017; Şahin Kaya, 2019). İhmal ve istismara uğrayan çocuklara yönelik sistemli ve örgütlü çalışmalara yeni başlanması, ailelere sağlanan desteklerin sınırlı olması, yeterli sayıda sosyal hizmet uzmanının görev almaması, profesyonellik anlayış ve yaklaşımın yeterince gelişmemesi, konu ile ilgili sivil toplum örgütlerinin sayıca az olması, çocukların gereksinimlerinden çok ailelerin gereksinimlerinin odak alınması vb. durumlar koruyucu aile hizmetinin gelişimini yakından etkilemektedir (Beter, 2010). Koruyucu aile hizmetinin ülkemizde yeterince gelişmemesinin nedenleri, bir taraftan toplumsal-kültürel yapı, diğer taraftan politika oluşturma, kurumsal yapı ve uygulama esasları / süreci ile ilgilidir.

Toplumsal / kültürel yapı bağlamında, sosyal sermaye ile ilgili olarak

sivil toplumun gelişmesi ile özellikle koruyucu aileyi konu alan sivil toplum örgütlerinin sayısının artması, bu örgütlerin politika ve kamuoyu oluşturma, tanıtım faaliyetleri, denetim / izleme vb. süreçlerde etkin rol almaları, koruyucu aile hizmetinin gelişimine olumlu katkı sağlayacaktır.

Koruyucu aile hizmetinde politika oluşturma, kurumsal yapı ve uygulama süreci ise birbirini etkileyen unsurlar olarak değerlendirilebilir. 1960'lı yılların başında planlı kalkınma dönemi başlasa da, koruyucu aile hizmeti, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1985-1989) ancak ilke ve politika olarak ilk defa yer almıştır. Akademisyen ve sivil toplum örgütleri temsilcilerinin katıldığı bir araştırmada, koruyucu aile uygulamasının gelişmesi ve yaygınlaşmasında sosyo-kültürel nedenlerle birlikte, politikaların eksikliğinin önemli olduğu vurgulanmıştır (Erbay & Çalış, 2021).

Koruyucu ailelerin yaşadıkları sorunlar hizmet kurumunun personel, mali, mekan, idari, yasal, bilgi ve deneyim yetersizliğinden kaynaklanmakta ve bu çerçevede alanda görevli personelin büyük çoğunluğu işleyiş ile ilişkili güçlükler yaşamaktadır (Tok, 1996; Şahin Kaya, 2019). Koruyucu aile hizmetinde görevli personelin nicelik ve nitelik açısından durumu, hizmeti ve kalitesini doğrudan etkileyebilecek unsurlardır. Bu konuda gerek personel başına düşen vaka sayısının fazla olması gerekse bu personelin koruyucu aile hizmeti dışındaki görevleri de yürütmeleri, hem hizmetin niteliğini hem de uygulamalarda uzmanlaşmayı olumsuz etkileyecektir. Akademisyenler ve sivil toplum örgütlerinin temsilcileri de personelin yeterince uzmanlaşmamasını önemli bir dezavantaj olarak değerlendirmektedir (Erbay & Çalış, 2021). Bu bağlamda, eğitim süresince gerek alınan kuramsal dersler gerekse mesleki uygulamalarla alana hazırlıklı yetişen ve sosyal hizmetler alanının başat mesleğinin elemanları olan sosyal hizmet uzmanlarının sayılarının yeterli düzeye çıkarılması ve hizmetlerin örgütlenmesinde aktif rol almaları önerilmektedir (Karatay, 2017).

Koruyucu aile hizmetinin uygulama esaslarını düzenleyen KAY'lar incelendiğinde; uygulamada yaşanan sorunlarla birlikte, koruyucu aile türlerinin çeşitlendiği, koruyucu aile eğitimlerine yer verildiği, koruyucu ailelere yapılan ödemelerin kapsamının genişlediği, uygulama birliğinin sağlanması amacıyla standartların getirildiği görülmektedir.

Bu çerçevede, koruyucu aile türlerinin çeşitlenmesi, çocukların öznel durumları gereğince, kendilerine uygun aile yanına yerleştirilmeleri, onların yüksek yararı açısından önem taşımaktadır. Koruyucu ailelere yapılan ödemelerin çocukların bakımı, eğitimi vb. gereksinimlerini karşılamada genel olarak yeterli ve yerinde

bulunması, koruyucu ailelere yönelik isteğe bağlı sigorta ile ilgili primlerin devlet tarafından karşılanması, bu hizmeti teşvik edeceği düşünülmektedir. Bununla birlikte, hem alanda görevli personelin hem de koruyucu aile eğitimlerinin uygulanması, hizmetin kalitesini doğrudan etkileyecektir. Ancak, bu konuda gerek görevli personelin gerekse koruyucu aile ve adaylarının eğitimlerinin uygulanmasındaki eksiklikler ile ilgili eleştiriler dile getirilmektedir.

Koruyucu aile hizmetinin gelişmesi ve yaygınlaşmasındaki hedeflerden biri, bu hizmetin topluma yeterince tanıtılması olmuştur. Konu ile ilgili yapılan bir araştırmada, araştırmaya katılan koruyucu ailelerin düşünce ve önerilerinin başında / ilk sırada tanıtım faaliyetlerinin hayata geçirilmesi gelmiştir. Katılımcıların %42'si bu hizmeti il sosyal hizmetler müdürlükleri ve sosyal hizmet kuruluşlarından öğrenmiştir (Tok, 1996). Zonguldak ilinde yapılan bir araştırmada, koruyucu aile hizmetinin öncelikle aile ve sosyal hizmetler il müdürlükleri tarafından organize edilen Koruyucu Aile Tanıtım Günleri'nden öğrendikleri ortaya çıkmıştır (Şahin, 2019, s. 140). Çanakkale ilinde yapılan bir araştırmada, araştırmaya katılanların ancak %21'i koruyucu aile hizmeti ile ilgili yeterince bilgi sahibi olduğunu belirtmiştir (Kuş, 2014). Başka bir araştırmada ise, koruyucu aile hizmetine ilişkin toplumdaki farkındalığın düşük olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu çerçevede araştırmaya katılanlar hizmetin tanıtılmasında, medya çalışmaları yanında sivil toplum örgütleri ile koruyucu ailelerin bizzat rol almalarını önermektedir (Erbay & Çalış, 2021). Koruyucu aile hizmetinin toplumda tanıtılması, farkındalık oluşturulmasında sosyal hizmet mesleğinin makro düzeydeki uygulama yöntemlerinden toplumla çalışmanın temel alınması yararlı olacaktır (Karatay, 2017; Erbay & Çalış, 2021). Koruyucu aile hizmetinin toplumda tanıtılması kapsamında bir taraftan medya / kamu spotları, koruyucu ailelerin yaşadıkları, duygu ve düşünceleri içeren televizyon programları diğer taraftan il / ilçe düzeyinde, aile ve sosyal hizmetler il müdürlüklerinin koordinasyonunda, sivil toplum örgütleri vb. paydaşların yer aldığı çalıştay, konferans, panel, şenlik vb. yüz yüze etkinlikler her yıl düzenli / sürekli olarak yapılmalıdır.

Bunlara ek olarak çalışmanın da odağı çerçevesinde makro düzeyde şunlar önerilebilir:

-Ülke düzeyinde belli aralıklarla aile yapısı ile ilgili yapılan araştırmaların benzer şekilde sadece koruyucu aile hizmetlerine yönelik olarak da yapılması. Bu tür araştırmalarla toplumun / ailelerin / bireylerin koruyucu aile konusundaki düşünce, değer, tutum ve yaklaşımları ile bunların değişimi izlenebilir. Bunun da politika oluşturma ve uygulamalara kaynak sağlayabileceği düşünülmektedir.

-Toplumda koruyucu aile hizmeti ile ilgili farkındalığın artırılmasına, toplumun bilinçlendirilmesine yönelik olarak; üniversitelerin sosyal hizmet bölümlerindeki öğrenci ve mezunlarının da içinde yer aldığı, gerek ulusal (TÜBİTAK, Kalkınma Ajansları, BAP vb.) gerekse uluslararası (UNICEF vb.) destekli, başta lise, üniversite öğrencileri olmak üzere toplumun çeşitli kesimlerini kapsayacak şekilde bilgilendirici / eğitici etkinlikleri içeren projelerin, üniversiteler ile kamu kurumu ve kuruluşları tarafından geliştirilmesi.

-Koruyucu aile hizmetlerine yönelik birden çok yılı kapsayan eylem planlarının hazırlanması ve uygulanması. Söz konusu eylem planları ile koruyucu aile hizmeti ile ilgili bir taraftan paydaşların birlikte işbirliği yapma (yönetişim) imkanları oluşturulabilecek, diğer taraftan hizmetin gelişimi ve uygulamalar ile ilgili izlemenin sürekliliği hayata geçirilebilecektir.

Üniversitelerin sosyal hizmet bölümlerinde görev yapan akademisyenler, sosyal hizmet eğitimi gören öğrenciler, kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarında çalışan sosyal hizmet uzmanları makro düzeydeki (toplumla çalışma, sosyal hizmet araştırması, mevzuat oluşturma, politika, plan, program proje geliştirme vb.) mesleki çalışmalarını ile bu sürece katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, M. (1962). Korunmaya muhtaç çocuklarla ilgili kanun hükümlerinin ve teşkilatın yeni anayasamızda uygun bir hale getirilmesi. *II. Milli Sosyal Hizmetler Konferansı, 5-8 Mayıs 1982 Ankara* içinde (s.186-189). Ankara: T.C. SSYB Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları Sayı: 23.
- Akyüz, E. (2012). *Çocuk hukuku*. (2. baskı). Pegem Akademi.
- Amerikan Çocuk Refahı Birliği (1962). *Koruyucu Aile Bakımı Hizmeti ve Standartları*. (Günseli KUNTBAY, Çev.). Ankara: T.C. SSYB Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları, Sayı: 16.
- Arnaz, Z. Koruyucu aile bakımındaki çocuğun gelişim özellikleri. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi*. 1(2-3), 111-155.
- Arnaz, Z. (1994). Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu koruyucu aile projesi (KAP) değerlendirilmesi. Kasım Karataş (Ed.). *4. Sosyal Hizmetler Konferansı-2000'li Yıllara Doğru Sosyal Devletin Gerçekleştirilmesinde Sosyal Hizmetlerin Yeri ve Önemi*. 26-28 Mayıs 2016, Ankara, (ss. 134-143).
- Baysal, A. E. (2017). *Koruyucu aile uygulamaları ve sonuçları: İstanbul örneği*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Beter, Ö. (2010). *Türkiye ve İngiltere'de çocuk koruma sistemleri* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çengelci, E. (1998). *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*. Ankara: Aydınlar Matbaası

- Çetin, H. (2018). Korunmaya İhtiyacı Olan Çocuklara Yönelik Kurum Bakımında Model Dönüşümü. Türkan Erdoğan (Ed.), *Sosyal Bilimler İnsan ve Toplum* içinde (s. 43-55). Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Doğan, R. Bir koruma tedbiri olarak koruyucu aile kurumu ve koruyucu aile yönetmeliği. *Ankara Barosu Dergisi*, 2, 145-170.
- Erbay, E. & Çalış, N. Türkiye'de koruyucu aile hizmetlerine yönelik uzman görüşleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(40), 439-462. Doi:10.46928/iticusbe.793311
- Erkan, G. (1995). Korunmaya muhtaç çocuklar çocuk yuvalarında bir araştırma.
- Eyuboğlu, İ. Z. (2004). *Türk dilinin etimoloji sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Gökçe, B. (1971). *Memleketimizde cumhuriyet devrinde kimsesiz çocuklar sorunu ile ilgili tutumun sosyolojik mukayeseli tahlil ve izahı*. Ankara: SSBYB Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 55.
- Gülfidan, Ş. (1991). İngiltere'de Aile. *Aile Politikaları Karşılaştırmalı Ülkeler Panoraması* içinde (s. 181-239). Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Güran, N. Aile hizmetleri. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi*, 1(1), 13-21.
- İçağasioğlu, A. (2001). Koruyucu Aile Hizmetinin Toplam Kalite Yönetimi (TKY) Açısından Değerlendirilmesi. Kasım Karataş ve Çiğdem Arıkan (Ed.). *İnsani Gelişme ve Sosyal Hizmet Prof. Dr. Nesrin Koşar'a Armağan* içinde (s. 148-160). Ankara: H. Ü. SHYO Yayın No: 009.
- İzci, L., Sarı, K. S. & Uyanık, M. N. (2021). *Çocuk politikaları serisi: Aile odaklı hizmet modeli olarak koruyucu aile uygulaması*. Ankara: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Kahraman, F. (2007). *Türkiye'de çocuk refahı alanında koruyucu aile hizmeti (Sakarya ve Kocaeli örneği)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karataş, K. Toplumsal değişme ve aile. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 12(2), 89-98.
- Karataş, K. Türkiye'de çocuk koruma sistemi ve koruyucu aile uygulamaları üzerine bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18(2), 7-19.
- Karatay, A. Türkiye'de koruyucu aile: kökenleri, gelişimi ve bugünü. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 389-427.
- Koç, T. (2016). *Türkiye'de koruyucu aile hizmetinin etkinliğinin artırılmasına yönelik çözüm önerileri: Türkiye ve Hollanda karşılaştırması*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2021) *Koruyucu aile adayları rehberi*. (17/06/2023 tarihinde <https://aile.gov.tr/media/80617/2021koruyucuaille.pdf> adresinden ulaşılmıştır).
- Koşar, N. G. (1992). *Sosyal hizmetlerde aile ve çocuk refahı alanı*. Ankara: Yargıçoğlu Matbaası.
- Kuş, S. (2014). *Koruyucu aile hizmeti ve toplumsal farkındalık: Çanakkale ili örneği*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Munro, E. R. & Manful, E. (2012) *Safeguarding children: a comparison of England's data with that of Australia, Norway and the United States*, Department for Education, Childhood Wellbeing Research Centre, Research Report DFE-RR198, (27/05/2023 tari-

- hinde https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/183946/DFE-RR198.pdf adresinden ulaşılmıştır).
- Özateş Gelmez, Ö. S. (2021). Koruyucu Aile Uygulaması: ABD ve Türkiye Örneklerinde Bir İnceleme. Kasım Karataş (Ed.), *Çocuklar, Adalet, Haklar ve Eleştirel Sosyal Hizmet Sevda Uluğtekin'e Armağan* içinde (s. 107-127). Ankara: Nika Yayınevi.
- Özbesler, C. Koruyucu aile hizmetlerinde değerlendirme süreci. *Aile ve Toplum*, 11(4), 86-94.
- Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği [SHUD] Genel Merkezi (1995). Koruyucu Aile Hizmeti Çalışma Grubu Raporu. *2000'li Yıllara Doğru Sosyal Devletin Gerçekleştirilmesinde Sosyal Hizmetlerin Yeri ve Önemi. 4. Ulusal Sosyal Hizmetler Konferansı* içinde (s. 69-85). Ankara: SHUD Genel Merkezi Yayını Sayı: 1
- Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı [SSYB] (1962). *II nci milli sosyal hizmetler konferansı, 5-8 Mayıs 1962 Ankara*. Ankara: SSYB Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları Sayı: 23.
- Şahin, E. G. (2019). *Koruyucu ailelerin koruyucu aile hizmetine ilişkin değerlendirmeleri: Zonguldak ili örneği*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin Kaya, Z. (2019). *Uzmanların gözünden Türkiye'de koruyucu aile programı üzerine bir değerlendirme*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şenocak, H. Korunmaya muhtaç çocuklara sağlanan bakım yöntemleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 51, 177-228.
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (21 Kasım 2018). *Emine Erdoğan Hanımefendi, bakanlığımız öncülüğünde düzenlenen "Gönül Elçileri Çocuk İşçiliği İle Mücadele" programına katıldı*. (12/06/2023 tarihinde <https://www.aile.gov.tr/haberler/gonul-el-cileri-programi> adresinden ulaşılmıştır).
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. *2021 yıl sonu verileri*. (12/06/2023 tarihinde <https://www.aile.gov.tr/media/108736/kurumsal-istatistikler.pdf> adresinden ulaşılmıştır).
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2022). *Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2022-2026 stratejik planı*. (12/06/2023 tarihinde <https://www.aile.gov.tr/media/101050/2022-2026-stratejik-plani.pdf> adresinden ulaşılmıştır).
- T.C. Başbakanlık ÖİB, SYDTE, SHÇEK Genel Müdürlüğü (1999). 55. ve 56. *Cumhuriyet hükümetleri döneminde sosyal hizmetler, özürülüler ve sosyal yardımlar*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. *İkinci beş yıllık kalkınma planı 1968-1972*. (12/06/2023 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/ikinci_Bes_Kalkinma_Planı-1968-1972.pdf adresinden ulaşılmıştır).
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (1972). *Yeni strateji ve kalkınma planı üçüncü beş yıl 1973-1977*. (12/05/2023 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Yeni-Strateji-ve-Kalkinma-Plani_Ucuncu-Bes-Yil_1973_1977.pdf adresinden ulaşılmıştır).
- T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü (2009). *2008 yılı faaliyet raporu*.

- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. *On birinci kalkınma planı (2019-2023)*. (14/04/2023 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Planı-2019-2023.pdf adresinden ulaşılmıştır).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. *2022 yılı Cumhurbaşkanlığı yıllık programı*. (05/05/2023 tarihinde <https://www.sbb.gov.tr/yillik-programlar/> adresinden ulaşılmıştır).
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013). *Onuncu kalkınma planı 2014-2018*. (28/03/2023 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Onuncu_Kalkinma_Planı-2014-2018.pdf adresinden ulaşılmıştır).
- Tezel, Z., Demirel, B. & Kaya, Z. Ş. Ailelerin koruyucu aile olmaya karar vermelerinde etkili olan etmenler ile koruyucu aile olmanın anlam ve önemi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 19(43), 15-36.
- Tok, Ö. Koruyucu aile hizmeti. *Sosyal Hizmet*, 5(10), 43-55.
- Tok, Ö. (1996). *Koruyucu aile hizmeti, standartları ve ülkemizdeki durumu*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TÜİK (2021). *İstatistiklerle çocuk, 2021*. (16/04.2023 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2021-45633#:~:text=Adrese%20Dayal%C4%B1%20N%C3%BCfus%20Kay%C4%B1t%20Sistemi,7'sini%20k%C4%B1z%20%C3%A7ocuklar%20olu%C5%9Fturdu> adresinden ulaşılmıştır).
- Uluğtekin, S. Çocuk yuvaları: Uygulamanın son araştırmalar ışığında değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi*, 11(1-2-3), 35-55.
- Üstüner, S., Erol, N., & Şimşek, Z. Koruyucu aile bakımı altındaki çocukların davranış ve duygusal sorunları. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 12 (3), 130-140.
- Yavuzer, H. (2011). *Bedensel, zihinsel ve sosyal gelişimiyle çocuğunuzun ilk 6 yılı*. (27. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yazıcı, E. Türkiye'de çocuk koruma sistemi ve koruyucu aile bakım yönteminde yeni yaklaşımlar. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 247- 270.
- Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000). (12/06/2023 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Yedinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Planı-1996-2000.pdf adresinden ulaşılmıştır).
- Yörükoğlu, A. (2007). *Değişen toplumda aile ve çocuk*. (7. baskı). İstanbul: Özgür Yayınları.
- Zastrow, C. (2013). *Sosyal hizmete giriş*. Ankara: Nika Yayınevi.